

Спасоје ВУЛЕВИЋ*

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

ДОИ: 10.5937/bezbednost1902134V

УДК: 619.89:343.611::323.285

Прегледни научни рад

Примљен: 21. 2. 2018. године

Ревизија: 5. 3. 2019. године

Ревизија: 14. 5. 2019. године

Датум прихватања: 4. 6. 2019. године

Амок ситуације и напади „активног стрелца“ као облик угрожавања безбедности

***Апстракт:** Амок представља ситуацију вишеструког убиства људи (у затвореном или отвореном простору) без одлагања и уз наглашено афективно стање извршиоца (бес, мржња, очај, велика и неконтролисана раздраженост). Основни циљ учиниоца таквих напада јесте да у што краћем периоду убије и повреди што већи број људи. Овај глобални безбедносни проблем, присутан како у неразвијеним и изолованим регионима тако и у најразвијенијим срединама са високим стандардом живота, може бити узрокован вишеструким разлозима (психолошким, социјалним, политичким, верским). Приметна је учесталост амок напада широм света и повећање броја жртава (убијених и рањених). Карактеришу га висока непредвидивост, динамичност и брзина дешавања, због чега се још означава и као напад „активног стрелца“. Управо због тих карактеристика и мултикаузалности, амок представља сложену друштвену појаву и облик угрожавања безбедности који захтева мултидисциплинаран приступ и адекватно реаговање друштвене средине у којој се јавља, првенствено у виду превенције такве врсте насиља. Рано препознавање фактора ризика за настанак амока и брзо лечење основног психијатријског стања или поремећаја личности код потенцијално сумњивих особа пружају најбољу прилику за његово спречавање.*

* vulesaj@gmail.com

Кључне речи: амок, активни стрелац, убилачко лудило, масовно убиство, тероризам.

Увод

Израз „амок“ потиче од малајске речи „амуко“ (*amuko*, која се пише и *mengatuk*) чије значење је „лудачки нападати“, „нападати са неконтролисаним бесом“ или „убилачко лудило“. Израз *run amok* (јуришни амок) у модерном значењу и слободнијем преводу може се описати и као стање у коме нека особа психички „пукне“ из различитих разлога и крене у убилачко дивљање, при чему се динамички креће кроз одређену просторију, објекат (школа, универзитет, тржни центар, биоскоп и слично) или кроз отворени простор (улица, парк, плажа). Сви се слажу да је у питању сложен друштвени, психосоцијални и безбедносни проблем.

Реч „амок“ се први пут појавила у енглеском језику у 16. веку, а доводила се у везу са народима Малезије и Јаве. Први пут је описана у тексту из 1516. године „Књига Дуартеа Барбосе: Опис земаља које се граниче са Индијским океаном и њихови становници“, у којој се наводи да постоје неки Јаванци који изађу на улицу и убију све људе на које наиђу, а они се зову амуко.¹ Енглески термин *run amok* делимично је популаризовао чувени енглески морепловац и истраживач капетан Џејмс Кук 1772. године, који у свој књизи описује сцену једног таквог напада: „Трчати као луд и нападати (*To run amok*) значи бити пијан од опијума (...) излетети из куће, убити особу или особе за које се претпоставља да су повредиле амока, као и било коју особу која покуша да му препречи пролаз (...) насумично убијање и сакаћење сељака и животиња у лудачком нападу.“²

У просеку је било око десет жртава током амока, а напад се завршавао када је учинилац (нападач) савладан или када га саплеменици „силом зауставе“. Често се дешавало да учинилац буде и убијен. У малајској култури тада се веровало да је стање амока (изненадни напад лудила) изазвао зли дух тигра („ханту белијан“), који „уђе“ у неку особу (запоседне је). Она након тога побесни,

¹ Више о томе: <http://www.todayifoundout.com/index.php/2013/02/origin-of-the-phrase-run-amok/>

² Исто.

напада и покушава убити свакога ко јој се нађе на путу, без свести о томе шта чини. После се та особа, уколико није убијена, опоравља и враћа у нормално стање. Због веровања да је све изазвао зао дух, а не особа својом слободном вољом, казне за учиниоце који су преживели налет лудила биле су веома благе, или их није ни било (Saint Martin, 1999: 66).

Међутим, у већини случајева особа је била убијена док је нападала и неки спекулишу да је то генерално и смисао таквих напада, јер су људи који нападају у бесу често особе које су изненада доживеле огромну животну трауму, као што је смрт вољених особа или немогућност издржавања себе или породице. У основи та особа жели да умре, али не жели да изврши самоубиство директно, већ креће у убилачки поход док је неко не убије. Чак и данас, овакви догађаји се могу често видети у вестима, када неко намерно нападне полицајца покушавајући да га овај у самоодбрани убије (*suicide by cop*). Убрзо након извештаја капетана Кука истраживачи, антрополози и психијатри приметили су случајеве амока и међу примитивним племенима која су живела на Филипинима, у Лаосу, Папуи Новој Гвинеји и Порторику. Ти посматрачи су учврстили веровање да су културолошки фактори једини који изазивају амок међу примитивним племенима, чинећи тако културу прихватљивим објашњењем за патогенезу амока код тих географски изолованих али културолошки различитих људи (Saint Martin, 1999: 66).

Међутим, са развојем науке, технологије и цивилизације мењају се друштвене околности, а са њима и људи, па су се променили и амок и његови узроци. Он одавно више није само географски и културолошки феномен, већ је глобални проблем узрокованим вишеструким разлозима (психолошким, социјалним, идеолошким, политичким, верским), присутан како у неразвијеним и изолованим регионима тако и у најразвијенијим срединама са високим животним стандардом.³

³ У САД се у просеку региструје 30 убистава из ватреног оружја на милион становника, што је шест пута више него у Канади и 16 пута више него у Немачкој, а један од разлога је свакако доступност оружја – популација САД чини 4,4% светског становништва, а поседује 42% укупног броја оружја у цивилном власништву. У 2017. години у САД је забележено 340 случајева оружаног насиља. Та држава предњачи у свету и по броју напада активних стрелаца: према истраживању ФБИ у периоду од 2000 до 2013. године забележено је 160 оваквих на-

Дефиниција амока и „активног стрелца“

Амок представља екстремни облик насилничког понашања у коме долази до вишеструког убиства људи (у затвореном или отвореном простору) без одлагања и уз наглашено афективно стање учиниоца (бес, мржња, очај, велика и неконтролисана раздраженост).

Министарство унутрашњих послова Републике Словеније дефинише амок ситуацију као „најопаснији облик угрожавања живота и здравља људи, где учиниоци често без познатог мотива и различитим оружјем (најчешће ватреним) нападају екстремно деструктивно на људе који се у одређеном тренутку налазе у школама, трговинским центрима, насељима или на другим јавним местима.“ (Stopinšek, 2016: 9). Сходно томе, амок ситуација представља „убилачки поход у коме се учинилац налази под утицајем неконтролисаног, лудачког беса, често без познатог мотива, а последице таквог догађаја су веома тешке и трагичне“ (Stopinšek, 2016: 9).

Владимир Илић, полицијски експерт из Словеније који се бави проучавањем амока, сматра да је „амок ситуација специфична безбедносна појава у којој један или више учинилаца насумично али систематично, оружјем (ватреним или хладним) или другим опасним средствима, повреди или убије једну или више особа или то покуша да учини у веома кратком року, при чему учинилац наставља с тим чином или је очигледно да има намеру да с тиме настави“ (Stopinšek, 2016: 9). Искуства показују да се учинилац амока не може упоредити с особом која узме таоце или с плачкашем банака, јер је његова намера искључиво убијање или уништење других особа, и то у што краћем периоду, при чему и он сам често губи живот.

У Сједињеним Америчким Државама и другим западним земљама за описивање оваквих ситуација у употреби су и следећи термини: *active shooter, run amok, spree killings, mass shootings, sc-*

пада у којима је било 1.043 жртава – 486 особа је убијено, а 550 повређено. Забележен је и просечан пораст броја напада: од 2000. до 2006. било је просечно 6,4 напада годишње, док је у периоду од 2007. до 2013. године просек порастао на 16,4 напада годишње (*A Study of Active Shooter Incidents in the United States Between 2000 and 2013*, 2013).

hool shootings и др. Термин „активни стрелац“ (*active shooter*) истиче динамичну страну напада, односно чињеницу да приликом извршења злочина и вишеструког убиства нападач у затвореном или отвореном простору напада жртве (најчешће из ватреног оружја), које могу бити насумичне или одабране. За овакву ситуацију постоји још један израз који се често користи широм света – „јуришни амок“ (*run amok*), који се не разликује битније од израза „активни стрелац“, осим што још више наглашава динамичност и брзину дешавања (брзо кретање нападача и настојање да за што краће време убије што више особа).

Министарство унутрашње безбедности САД (*The Department of Homeland Security – DHS*) дефинише активног стрелца (*active shooter*) као „особу која је активно укључена у убиство или покушај убиства људи у затвореном и насељеном подручју; у већини случајева, активни стрелци користе ватрено оружје или оружја и не постоји шаблон или метода по којем бирају жртве“ (Келли, 2012: 1). С друге стране, полиција Њујорка (NYPD) ограничила је дефиницију активног стрелца само на случајеве који се са циљане жртве преливају на друге особе (у школи, на радном месту, болници). На пример, случај притужбе против послодавца може довести до напада незадовољног радника у којем је мета не само директно надређена особа (послодавац) већ и остале особе које су се у тренутку напада затекле на радном месту (Kelly, 2012: 1).

Ситуације са активним стрелцима су: 1) непредвидиве, 2) динамичне и 3) брзо се дешавају. Обично се захтева хитно распоређивање полиције и тренутна интервенција усмерена директно на учиниоца како би се зауставио напад и прекинуло даље убијање људи. Имајући у виду да се ситуације са активним стрелцима дешавају често у периоду од 10 до 15 минута пре доласка полиције на лице места, особе које су изложене нападу морају се припремити и ментално и физички како би се изборили са том ситуацијом.⁴

⁴ Више о томе: <https://www.dhs.gov/publication/active-shooter-how-to-respond>

Однос амока и масовног убиства

Какав је однос између амок напада и масовног убиства? Да ли се ради о истим или различитим појмовима? Често се ти појмови користе као синоними, иако међу њима постоје разлике, па је потребно укратко изложити како се дефинише масовно убиство и које су његове основне карактеристике. Код употребе термина „вишеструка убиства“ или „вишеструке убице“ појављује се питање шта је то што једног убицу чини вишеструким, о ком броју убиства и жртава се ради и да ли поред броја постоје и други критеријуми који се морају задовољити да би се неко убиство назвало вишеструким, а његов починилац вишеструким убицом. Убиства се према броју жртава могу поделити у три групе: убиство једног лица, два лица, три или више лица (Ђурђевић, 2014: 112).

У зависности од временског оквира, броја жртава, броја локација на којима су радње извршене, мотива и психичког оквира учиниоца, *вишеструка убиства су убиства три и више лица*. У зависности од начина извршења, вишеструка убиства се деле на: масовна, поамна и серијска убиства (Ђурђевић et al., 2012: 68). Проблем је неслагање истраживача и стручњака у дефинисању *масовног убиства*, јер не постоје договор ни општа сагласност о броју жртава који је потребан да би се говорило о масовном убиству. Примера ради, учесници мултидисциплинарног симпозијума посвећеног серијским убиствима који је одржан у организацији ФБИ 2005. године у Сан Антонију усвојили су дефиницију по којој је масовни убица учинилац који убије четири или више лица у току једног догађаја на једној локацији у истом или релативно кратком периоду. С друге стране, Роналд и Стефан М. Холмс дефинишу масовно убиство као убиство три и више лица на једном месту у истом периоду (Ђурђевић et al., 2012: 100).

Због наведених неслагања не постоји јасна дефиниција. Према дефиницији коју истраживачи најчешће користе, *масовно убиство* је убиство три или више лица на једној локацији или месту извршења. Једна од чешће коришћених класификација дели масовна убиства на: класична масовна убиства, породична масовна убиства и масовно убиство-самоубиство (Ђурђевић, 2014: 112).

Поамно убиство (spree killing) дефинише се као убиство три или више лица на једној или више локација у периоду од не-

колико сати до неколико дана, под утицајем истог менталног односно емотивног стања – без периода емотивног мировања (енгл. *emotional cooling-off*) или условно „нормалног понашања“. Једно од значења енглеске речи *spree* јесте упражњавање неке активности без контроле, изненадно и импулсивно понашање. У српском језику тој врсти понашања одговара реч „помама“ или „распомамљеност“ и отуда – „помамна убиства“ (Ђурђевић et al., 2012: 68). Алтернативни превод могао би да буде „убилачки поход“, што се користи и за описивање и означавање амок напада, и зато би се у Србији уместо термина амок напад или напад активног стрелца могао сасвим оправдано користити термин *помамно убиство*.

Серијска убиства се састоје од убиства три или више лица у три или више одвојених случајева међу којима постоји пауза, тј. период „нормалног“ понашања (30 и више дана). У стручној литератури на енглеском језику наведени период се назива периодом мировања или хлађења – *emotional cooling-off period* (Ђурђевић et al., 2012: 68). Неретко се дешава да јавност и медији помешају масовна и серијска убиства и сматрају их истим појавама, што је погрешно јер се ради о различитим категоријама криминала са различитим мотивима и циљевима учинилаца.⁵

Убиство више лица и убиство на мах у Кривичном законнику Републике Србије

Убиство се у правном систему одређује као лишење живота другог лица. Диспозиција кривичног дела убиства у Кривичном законнику Србије гласи – „ко другог лиши живота“. Према општеприхваћеној семантици, то је „смрт једног човека проузрокована од стране другог човека“ (Ђурђевић, 2014: 102). Лишење живота може бити извршено на различите начине, различитим делатностима и различитим средствима. Кривична дела убиства прописана су члановима 113–118 Кривичног законика Републике Србије. Осим обичног убиства (чл. 113) дефинисани су и тешко убиство и група привилегованих убиства. Према члану 114 (*Тешко убиство*), став 1 тачка 11, „онај ко са умишљајем лиши живота више ли-

⁵ Више о томе:

<https://www.psychologytoday.com/us/blog/wickeddeeds/201502/how-mass-murder-and-serial-murder-differ>

ца, а не ради се о убиству на мах, убиству детета при порођају или лишењу живота из самилости, казниће се затвором најмање десет година или затвором од тридесет до четрдесет година.⁶ За то свршено дело битно је да су са *умишљајем лишена живота два или више лица*. Неважно је да ли је последица наступила једном радњом или низом радњи (Бећировић, 2014: 204).⁷

С тим у вези је и члан 115 (*Убиство на мах*), у коме се каже: „Ко другог лиши живота на мах доведен без своје кривице у јаку раздраженост нападом, злостављањем или тешким вређањем од стране убијеног, казниће се затвором од једне до осам година.“⁸ Убиство на мах, које се још зове и провоцирано убиство или убиство у афекту, представља једно од лакших привилегованих убистава. Да би постојало, неопходно је постојање следећих околности: да је учинилац у моменту извршења дела био у стању јаке раздражености, да је у такво стање доведен без своје кривице и да је убиство извршено на мах (Бећировић, 2014: 210).

Узроци који доводе до амок ситуација

Узроци који доводе до амок ситуација и који код учиниоца изазивају снажна осећања беса, љубоморе, мржње и освете могу се груписати у следеће категорије: 1) психолошки, 2) социјални, 3) идеолошко-политички и 4) верски. У пракси се показало да је у великом броју случајева код амок напада осим примарног узрока био присутан и један или више секундарних узрока, што само потврђује да се ради о сложеном феномену (психолошком, социолошком, политичком, верском, безбедносном) који захтева мултидисциплинаран приступ у тумачењу и третману.

Психолошки узроци су ментални поремећаји, измењена стања свести код душевних болесника (параноидна психоза и идеје прогањања, психотична депресија, дисоцијативни поремећај лич-

⁶ *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 94/2016.

⁷ Синиша Златић (38), који је 2. јула 2016. године у кафићу у Житишту из аутоматске пушке убио бившу супругу и још четири особе, а 22 особе повредио (убиство је имало карактеристике амока), осуђен је у марту 2017. на казну затвора од 40 година, управо на основу чл. 114 КЗ (*Тешко убиство*).

⁸ *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 94/2016.

ности, трауматизација) и историја насилног понашања у породици или друштву.

Социјални узроци су губитак посла, материјални разлози, отпуштање из школе због лошег владања, лош положај у друштву (малтретирање и омаловажавање у школи, на радном месту, осећај „грађана другог реда“) и породични разлози (развод брака и прељуба).

Идеолошко-политички узроци су десни екстремизам (неонацисти) и расизам, мржња према људима друге расе или боје коже, као и идеолошко-политички разлози у вези са верским разлозима (нпр. деловање Исламске државе и стварање калифата). Највећи број амок ситуација које су узроковане идеолошко-политичким узроцима квалификују се и као терористички акти. У њиховој позадини се пре свега налазе одређени политички мотиви и захтеви (*animus terrorandi*) повезани са другим (секундарним) узроцима (верски, социјални, психолошки) па представљају акте политичког насиља. По томе се и разликују од осталих амок ситуација.⁹

Верски узроци су нетолерантност и мржња према припадницима других вера, злоупотреба вере и погрешно тумачење верских књига уз радикализацију појединца и регрутовање за тероризам.

Ментални поремећаји као узрок амок ситуација

Амок је први пут класификован као „психијатријско стање“ 1849. на основу извештаја и студија случаја које откривају да је већина особа које су „лудачки“ нападале била ментално болесна. Пре тога амок се проучавао и о њему се извештавало као о антрополошком и културолошком феномену (Saint Martin, 1999: 67). Историјски, психолози су описали два облика амока. Чешћи облик, *берамок*, повезивао се са одређеним личним губитком учини-

⁹ Примери амок напада узрокованих идеолошко-политичким узроцима: Андерс Брејвик, екстремни десничар и противник исламизације Норвешке и Европе убио је 2011. године у Ослу и на острву Утоја 77 особа; Сајед Фарук и Ташфин Малик убили су 2015. године у центру за особе са инвалидитетом у Сан Бернардину 14 особа и ранили 17; у ноћном клубу у Истанбулу током прославе дочека нове 2017. године Абдулкадир Машарипов је убио 40 и ранио 50 особа; Омар Матин је 2016. у ноћном клубу у Орланду убио 50 и ранио преко 50 особа. За последња три случаја одговорност је преузела Исламска држава.

оца и периодом депресивног расположења и опседнутости црним мислима. Ређи облик, *амок*, био је повезиван са осветом за увреду која је код учиниоца изазивала јак осећај беса и мржње. На основу тих раних приказа берамок је повезиван са депресивним стањем или поремећајем расположења (опседнутост црним мислима), а амок са психозом, поремећајима личности или суманутим поремећајем (Saint Martin, 1999: 67).

Као најчешће психолошке узроке који утичу на настанак амок ситуација поједини аутори наводе следеће: 1) психопатолошко стање помрачења свести и поремећеног доживљаја стварности; 2) психопатолошко стање маничног беса и мржње или дисоцијативни поремећај личности; 3) нарцисоидну освету за нанету увреду и понижење (Stopinšek, 2016: 9). Рано препознавање фактора ризика за настанак амока и брзо лечење основног психијатријског стања или поремећаја личности код потенцијално сумњивих особа пружају најбољу прилику за његово спречавање (Stopinšek, 2016: 9).

Анализа под називом „Чинови насиља који се приписују менталним и поремећајима у понашању“, коју је 2013. године спровео Центар за размену информација (*Central Florida Intelligence Exchange – CFIX*) из Флориде утврдила је да су учиниоци 79% масовних убистава почињених у САД у периоду од 2011. до јуна 2013. године показивали знакове континуираних поремећаја у понашању и менталних болести (психички болесне особе). У тој студији случаја анализирано је 14 масовних убистава у САД и утврђено је да само у три случаја учиниоци убистава нису имали историју менталне болести.¹⁰

Студија се бави и корелацијом између менталних поремећаја и масовних убистава. Према аналитичарима CFIX, широм САД се „број масовних убистава који укључују учиниоце са поремећајима у понашању значајно повећао“ јер су 79% масовних убистава у периоду између јануара 2011. и маја 2013. учиниле особе које су показале „континуиране поремећаје у понашању“ и „менталну болест“. У истом периоду, једина масовна убистава за која је утврђено да их нису учиниле особе које су претходно имале историју менталних поремећаја јесу убиство у храму Сика у Оук Крику у Висконсину, које је учинио Вејд Мајкл Пејц 5. августа 2012.

¹⁰ Више о томе: <https://publicintelligence.net/mass-shootings-mental-illness/>

и које је окарактерисано као злочин из мржње (расне), и масовно убиство „повезано с послом“ које је учинио Кристофер Дорнер 3. фебруара 2013. године. Мотив је непознат у још једном нападу у Њујорку, који је учинио Курт Мајерс убивши неколико људи у ауто-перионици и берберници у марту 2013. године (мада постоје индиције да је убица имао новчане проблеме).

Анализа CFIX корисна је за разумевање везе између менталних поремећаја и неразумних чинова насиља великих размера, односно вишеструких убистава, иако спајање менталних поремећаја и менталне болести од стране аналитичара доводи до закључака који се не могу оправдати. На пример, Адаму Ланци, учиниоцу масовног убиства у основној школи Сенди Хук у Њутауну у Конектикату, наводно су били дијагностицирани ментални поремећаји (укључујући Аспергеров синдром) који су прилично уобичајени и не представљају ментално обољење.

Питање даље компликује чињеница да многи учиниоци масовних убистава током живота пате од менталних поремећаја који нису дијагностицирани. Због чињенице да велики број њих изврши самоубиство, или их полиција убије током инцидента, дијагноза се никада не успостави и остају само нејасне изјаве пријатеља и чланова породице о историји необичног понашања учиниоца.¹¹

Масовни злочини мржње

Елемент по ком се масовни злочини мржње разликују од већине класичних јесте присуство патолошке мржње – квалитати-

¹¹ Анализе амок случајева показују да је већи број нападача опонашао и „копирао“ претходнике (*copycat*), односно извршиоце који су пре њих починили сличне злочине, и анализирао њихове поступке и начине на које су акције изведене. При томе, већина се трудила да по оригиналности начина извршења напада, коришћеном оружју, броју жртава и тежини злочина превазиђе своје претходнике и „узоре“. Такође, утврђено је да су поједини извршиоци имали за узоре негативне ликове из филмова, телевизијских серија и књига и да су били опседнути филмовима у којима су приказивани насиље и тешка и масовна убиства, као и видео-играма заснованим на морбидним ситуацијама и насиљу.

вно другог типа мржње у односу на ону која се јавља код класичних злочина. Тако би се масовни злочини мржње могли дефинисати као акти мотивисани патолошком мржњом заснованом на предрасудама њиховог виновника о друштвеној групи којој припадају жртве (Трипковић, 2011: 48). Веома мали број учинилаца таквих деликата познаје жртве, а за извршење их опредељује висок степен сигурности да оне припадају друштвеној групи према којој гаје негативна осећања. Иако је код појединих врста масовних убистава однос између учиниоца и жртве веома близак (нпр. лица која убију више чланова сопствене породице), то је веома ретко јер масовне убице углавном бирају „одредиве“ а не „одређене“ жртве (Трипковић, 2011: 46). Иако умишљај учиниоца не обухвата тачно одређену жртву, избором адекватног места убица повећава вероватноћу да ће наћи тип жртава који тражи – девојчице у учионицама (Тим Кречмер), Сики у храму (Вејд Мајкл Пејџ), омладина у кампу Лабуристичке партије (Андерс Брејвик).

Већина масовних убица је за собом оставила видео-записе, дневнике, опроштајна писма, блогове, па и манифест (Брејвик). У њима доминирају осећања одбачености, непоштовања и понижености од стране групе која је површна и незаслужено заузима одређени положај, због чега заслужује освету и казну. Вероватно је присутна и доза опсесије и параноидног стила мишљења. Три психолога са Универзитета у Британској Колумбији (*The University of British Columbia*) у Ванкуверу, предвођени Доналдом Датоном, у стручној анализи под називом „Агресија и насилно понашање“ одбацили су прихваћено мишљење да су психички нестабилни и безосећајни млади људи, као што су убице Ерик Харис и Дилан Клеболд који су 1999. године учинили масовно убиство у школи Колумбајн, деловали без кајања. Психолози сматрају да је њихова акција била чин беса и освете. Датон и његове колеге дошли су до закључка да су неки од најозлоглашенијих масовних убица у историји делали из освете а не хладнокрвно, па се убиства која су учинили могу сматрати масовним злочинима мржње.¹²

Психолози су прегледали записе Ерика Хариса и Дилана Клеболда, који су 1999. године убили 13 ученика у средњој школи Колумбајн, Кимвира Гила, који је 2006. године убио једну и ранио

¹²Више о томе: http://www.b92.net/zdravlje/mentalno_zdravlje.php?yyyy=2013&mm=07&nav_id=737714

20 особа на Досон Колецу у Монреалу, студента Чо Сеунг-Хуа, који је убио 32 особе у Вирџинија Тек универзитету 2007. године, и Андерса Брејвика, који је 2011. године убио 77 особа у Норвешкој. Датон и његов тим претражили су блогове и дневнике убица и њихова размишљања месецима пре убистава. Открили су дубоко укорењену параноју изражену на све могуће начине. Централна тема која се провлачи кроз дневнике јесте осећање одбачености, непоштовања, омаловажавања и обезвређености од стране групе коју учиниоци углавном описују као „спортисте“ и „уштогљене“, а ту је и жеља за осветом због малтретирања. Те групе су презрене због површности и давања нежељеног статуса убицама, наводи се у анализи. Стања незадовољства и огорчености резултирала су осветом као „наплатом“ за неправду за коју убица сматра да је претрпео. Датон и сарадници закључују да су такви људи „танке коже“, или су преосетљиви на омаловажавање и имају затворене системе за обраду информација који их спречавају у прихватању околине и чињеница супротних њиховом погледу на свет.¹³

Незнатно другачији од осталих убица обухваћених теоријом о параноји, Андерс Брејвик усмерио је свој бес и мржњу ка муслиманима (био је противник досељавања муслимана у Норвешку), а не школским колегама или колегама са посла. Он је веровао да ће га покољ групе тинејџера учинити „великим господаром“, „витезом“ и „командантом“ овлашћеним од тајног удружења да води снаге хришћанства у борби за будућност човечанства. Имао је чак и војне и полицијске униформе направљене да прикажу његов будући статус псеудокомандоса¹⁴, наводе Датон и сарадници. Ипак, кључни концепт који стоји иза свих масовних убица јесте одступање од стварности. Психолози указују и на различите

¹³ Исто.

¹⁴ Подврста масовног убице, тзв. псеудокомандос, јесте особа психички опседнута оружјем, ратом и идејама анихилације свих који су одговорни за индивидуалне проблеме учиниоца или шире друштвене проблеме. Те особе доживљавају себе као „војнике-осветнике“ који се другима свете за „неправде“ које су им учињене. Забележено је више случајева активних стрелаца који су били наоружани са више комада оружја, обучени у комбинацију војне и цивилне одеће, са чизмама, униформама, маскама „фантомкама“.

нивое друштвене изолације и самовољно маргинализовање учинилаца.

Случајеви амок напада у Србији

Лесковац, 22. 7. 2002. Драган Чедић (32) из Лесковца из аутоматске пушке калибра 7,62 мм, која је била у илегалном поседу, убио је седам особа и тешко ранио четири. Узроци злочина били су *психолошко-социјални*: нерашчишћени брачни односи, љубомора после развода и освета бившој жени, њеним рођацима и новом партнеру за „нанету срамоту“. Такође, код Чедића су постојали знаци психичке болести и историја насиља у породици. Злочин је почињен на три локације, а убица је након убистава побегао у непознатом правцу. Тело Драгана Чедића полиција је пронашла месец дана после злочина у оближњој шуми. Обдукцијом је утврђено да је извршио самоубиство.

Јабуковац, општина Неготин, 27. 7. 2007. Никола Радосављевић (38) из села Јабуковац код Неготина из ловачке пушке за коју је поседовао дозволу убио је девет особа и тешко ранио две особе. Најстарија жртва имала је 70 година, а најмлађа 15 година. Узрок су били психички проблеми (боловао је од акутне параноидне психозе и маније гоњења) због којих се лечио у Аустрији, где је живео са породицом. После масакра Никола је отишао до гроба на ком су његови родитељи, иако живи, подигли споменик, и покушао самоубиство из пушке. Тамо су га ухапсили припадници Специјалне антитерористичке јединице (САЈ).

Велика Иванча, општина Младеновац, 9. 4. 2013. Љубиша Богдановић (60) из пиштоља (поседовао дозволу) убио је 13 особа, од којих и једну бебу. Узрок убистава био је *психолошко-социјални*: извршилац је имао историју насилног понашања у породици, био је и на ратишту, остао је без посла, био је склон алкохолу и насиљу у породици, а у периоду пред напад није спавао (тешка депресија). После масакра Богдановић је покушао самоубиство хицем у главу, од чега је касније преминуо у болници.

Мартонош, општина Кањижа, 17. 5. 2015. Раде Шефер (55), дан након венчања свог сина, убио је из ловачке пушке шест особа – ташту, таста, снају, снајине родитеље и своју бившу супругу. Узрок убистава био је *психолошко-социјални*: извршилац се

противио венчању свог сина са снајом и око тога се са бившом супругом посвађао ноћ пре убиства, односно на свадби, а био је и љубоморан на бившу супругу од које се развео. Након почињеног масовног убиства, Шефера је у самоодбрани убио младин рођак из Француске који је као гост дошао на свадбу.

Житиште, општина Зрењанин, 2. 7. 2016. Синиша Златић (38) убио је из аутоматске пушке калибра 7,62 мм (у илегалном поседу) бившу супругу и још четири особе, а 22 особе ранио у кафићу у Житишту у време одржавања туристичке манифестације „Чикен фест“. Најмање осам особа било је у тешком стању. Узрок убистава био је *психолошко-социјални* (љубомора, развод брака). Нападач је испалио 26 метака пре него што су двојица мушкараца успела да га савладају и узму му пушку. Полицајци из патроле ухапсили су Златића близу кафића док је ишао низ улицу. На тавану његове куће пронађене су још једна аутоматска и полуаутоматска пушка и муниција у илегалном поседу. У марту 2017. године Виши суд у Зрењанину осудио је Златића на казну затвора од 40 година (чл. 114 Кривичног законика, *Тешко убиство*).

Закључак

Скоро свакодневно се у средствима информисања могу прочитати и видети вести о томе да је наоружани нападач (или нападачи) у стању великог беса, мржње и раздражености, често и као резултат психичких обољења, у веома кратком року убио више особа у затвореном или отвореном простору. Такве ситуације се још од 16. века означавају термином „амок“, а у новије време и као напади „активног стрелца“. Први израз потиче од малајске речи „амуко“, чије се значење може дефинисати као „убилачко лудило“, „лудачки нападати“ или „нападати са неконтролисаним бесом“.

Психијатријска литература дуго је класификовала амок као синдром и облик насилничког понашања карактеристичан за одређену културу и регион, односно као културолошки феномен. Разлог за то била су открића од пре два века у забаченим примитивним острвским племенима (Малезија, Јава, Филипини), где се култура сматрала преовлађујућим фактором за патогенезу амока. Међутим, са развојем цивилизације, научно-техничким напрет-

ком, индустријализацијом и савременим начином живота, амок је престао да буде само географски и културолошки феномен карактеристичан за одређене етничке групе и поднебља и постао глобални проблем узрокован вишеструким разлозима (психолошким, социјалним, политичким, верским), присутан како у неразвијеним и изолованим регионима тако и у најразвијенијим срединама са високим стандардом. Штавише, случајеви таквог насилничког понашања распрострањенији су у данашњим модерним друштвима него што су били у примитивним културама у којима је амок најпре примећен.

Амок представља екстремни облик насилничког понашања у коме долази до вишеструког убиства људи (у затвореном или отвореном простору) без одлагања и уз наглашено афективно стање учиниоца. Основни циљ учиниоца таквог напада јесте да у што краћем периоду убије и повреди што већи број људи – најновија статистика показује да у просеку буде осам убијених особа у минути, а жртве могу бити насумичне и одабране. Ситуације су непредвидиве, динамичне и брзо се дешавају – у већини случајева напади трају од два до пет минута и завршавају се пре доласка полиције. Узроци који доводе до њих и који код извршиоца изазивају снажна осећања беса, љубоморе, мржње, велике и неконтролисане раздражености могу се груписати у следеће категорије: 1) психолошки, 2) социјални, 3) политички и 4) верски. У пракси се показало да је у великом броју амок напада осим примарног узрока био присутан још један или више секундарних узрока, што само потврђује да се ради о сложенем феномену (психолошком, социјалном, политичком, верском, безбедносном). У највећем броју случајева учиниоци имају менталне поремећаје и психичка обољења, а масовна убиства су починили из освете за увреду или неправду која је код њих створила патолошку мржњу према одређеним друштвеним групама (због тога ти случајеви представљају масовне злочине мржње). Такође, приметно је да тактику амок напада све више користе и терористи, код којих се у позадини примарно налазе политички мотиви (*animus terrorandi*), што даје нову и сложенију димензију овом друштвеном проблему.

У нашем кривичном законодавству учиниоци кривичног дела која имају карактеристике амока санкционишу се у већини случајева применом члана 114 Кривичног законика (*Тешко убиство*). Сходно томе, у нашој правној и криминалистичкој пракси за

такве ситуације могао би се користити адекватан термин *вишеструко помамно убиство*. Због свих специфичности таквих ситуација, које се разликују од других аката насиља (као што су, рецимо, талачке или барикадне ситуације), интервенција полиције је усмерена директно на учиниоца, без одлагања, како би се зауставио напад и прекинуло убијање људи. Брзина је од пресудне важности у заустављању активног стрелца у његовом убилачком походу. Систем превенције и реаговања захтева мултидисциплинаран приступ и обухвата читав низ активности у областима: едукације грађанства и увежбавања поступања у таквим ситуацијама, примене мера физичко-техничке заштите, мера психолошке и медицинске превенције и правовременог лечења особа са менталним поремећајима које у свом понашању испољавају симптоме који указују на потенцијалног нападача, мера социјалне заштите, као и посебних оперативних процедура припадника полиције приликом интервенција у оваквим ситуацијама.

Литература

1. *Active Shooter. How to Respond* (2008). U.S. Department of Homeland Security, <https://www.dhs.gov/publication/active-shooter-how-to-respond>, доступан 7. 8. 2017.
2. *A Study of Active Shooter Incidents in the United States Between 2000 and 2013* (2013). U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, Washington D.C.
3. Bećirović, E. (2014). Krivično delo ubistvo u zakonodavstvu Republike Srbije. *Pravne teme*, 2(4): 200–215.
4. Bonn, S. (2015). How Mass Murder and Serial Murder Differ. *Psychology Today*,
5. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/wicked-deeds/201502/how-mass-murder-and-serial-murder-differ>, доступан 1. 2. 2018.
6. *Fusion Center Study Finds 79% of Recent Mass Shootings Attributable to History of Mental Illness* (2013). <https://publicintelligence.net/mass-shootings-mental-illness/>, доступан 20. 5. 2017.

7. Hiskey, D. (2013). *Origin of the phrase „Run amok“*, <http://www.todayifoundout.com/index.php/2013/02/origin-of-the-phrase-run-amok/>, доступан 5. 5. 2017.
8. Ђурђевић, З. (2014). *Кривична дела убиства – етиолошке и феноменолошке карактеристике*. Службени гласник, Београд.
9. Ђурђевић, З., Радовић, Н., Коларевић, Д. (2012). Motivacioni modeli serijskih seksualno motivisanih ubistava. *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 17(1): 67–76.
10. Ђурђевић, З., Коларевић, Д., Ивановић, З., Милојковић, Б. (2012). *Криминалистичко профилисање*. Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
11. Kelly, R. W. (2012). *Active Shooter: Recommendations and Analysis for Risk Mitigation, New York City Police Department*.
12. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, 94/2016.
13. Saint Martin, M. L. (1999). Running Amok: A Modern Perspective on a Culture-Bound Syndrome. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 1(3): 66–70.
14. Stopinšek, P. (2016). *Ravnanje policije v amok situaciji*. Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
15. Tripković, M. (2011). Ekspanzija mržnje: osnovna obeležja masovnih zločina mržnje. *TEMIDA, Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu*, 14(4): 37–54.
16. *Šta se krije u glavama masovnih ubica*, http://www.b92.net/zdravlje/mentalno_zdravlje.php?yyyy=2013&mm=07&nav_id=737714. доступан 22. 5. 2017.

Amok or Active Shooter's Attacks as a Form of Security Threat

Abstract: *Amok represents the episode of multiple homicide (in an open or a confined space), which is sudden and followed by the pronounced affective state of the attacker (anger, hatred, despair, great and uncontrolled anxiety). The main aim of the perpetrators of these attacks is to hurt as many people as possible in as short a time period as possible. This global security problem is present both in*

underdeveloped and isolated regions and in the most developed areas with a high standard of living, and can be caused by multiple reasons (psychological, social, political, religious). The main features of amok are unpredictability and dynamism and speed of events, and due to that it is also defined as an “active shooter” attack. Because of all these characteristics and multicausality outcomes, amok represents a complex social phenomenon and the form of security threat which requires a multidisciplinary approach and an adequate response of the society in which it appears, primarily in the prevention of this type of violence. In the situation when amok occurs, police officers are the first people who come to the spot and who must prevent the perpetrators in the most effective way, applying the special operational procedures which require good training.

Key words: *amok, active shooter, madness killing, mass murder, terrorism.*